

Sárkány Péter

Életbölcselet és filozófiai gyakorlat Megjegyzések a praxis-vitához

A filozófia gyakorlati vonatkozásáról, pontosabban az új tendenciaként megjelenő életbölcseleti és életművészeti filozófiákról, valamint a filozófiai praxisról több tanulmányt is megjelentettem.¹ Ezen kívül 2009-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Filozófiai Tanszékének támogatásával kidolgoztam az első oklevelet kínáló filozófiai praxis szakirányú továbbképzési szakot, amely az Oktatási Hivatal engedélyével működött. A szakon egy évfolyam végzett. Szubjektív okok miatt 2013-ban a képzés vezetéséről és szervezéséről lemondtam. Írásaim és az említett továbbképzés képzési és kimeneti követelményrendszere egyértelművé teszik, hogy jómagam az életbölcseleti filozófiát és a filozófiai praxist a filozófia *egyik* fontos lehetőségének tekintem.²

Nemes László vitaindító cikkének általános célkitűzésével azonosulni tudok. Gyakorlati tevékenységeit a kezdettől fogva figyelemmel kísérem és részt vettem néhány általa szervezett sikeres foglalkozáson. Nemes „taxonómiája”, pontosabban az ennek alapjául szolgáló tudás és a filozófiaművelés elkülönítése lényeges gondolat, amely a nemzetközi szakirodalomnak is megfelel. Mindazonáltal én jobban hangsúlyoznám, hogy a gyakorlati filozófiában az egyik a másikra utal. Nem tudok olyan filozófiai praxist elképzelni, amelyben a filozófia művelése során ne kerülne előbb-utóbb előtérbe a filozófiai tudás iránti igény és fordítva: a filozófiai praxisban a filozófiai tudás mindig egy konkrét gyakorlati és személyes kérdésfelvetés prizmáján törik meg. Meggyőződésem, hogy a filozófiai praxisnak is számot kell adnia arról a tudásról és kompetenciáról, amely lehetővé teszi a filozófia igényes egyéni, csoportos és közösségi művelését. Az egyéni, csoportos és közösségi foglalkozások munkaformák, melyeket számos pszichológiai, pedagógiai és szociális szakmákban alkalmaznak. Szerintem az egyik legfontosabb kérdés éppen az, hogy mi a *filozófiai* a filozófia praxisban. Tehát a történeti és fogalmi szemléletet módszertani reflexióval is ki kellene egészíteni. Véleményem szerint ehhez szükség lenne a filozófiai praxis minimális intézményesülésére és egy olyan csoportmunkára, amelyben filozófiai szemléletet is képviselő orvosok, pszichológusok, pedagógusok és szociális szakemberek is helyt kapnának.³

Az alábbiakban, Nemes cikkéhez hasonlóan, én is megmaradok az általános megfontolások szintjén. Tehát nem térek ki a filozófiai praxis meghatározásával, célkitűzé-

1 Sárkány 2004; 2008; 2014; 2014a.

2 Az életbölcselet, életművészet és a filozófiai praxis fogalmak elkülönítéséhez lásd: Sárkány 2014, 15–43.

3 A filozófiai tanácsadás orvosi-pszichiátriai vonatkozásaihoz lásd: Kovács 2008; Tringer 2009.

sével és módszertanával kapcsolatos kérdésekre.⁴ Először azokat az általános tényezőket tekintem át, amelyek véleményem szerint jelentősen gátolják az életbölcseleti szemlélet vagy a filozófiai praxis *filozófiai* értelemben vett fejlődését. Ezt követően a filozófia gyakorlásának három módját különítem el. Végül pedig egy korábbi tanulmányrészlet aktualizálásával, az életművészeti felfogást célzó általános kritikákra reagálok.

A kibontakozást akadályozó tényezők

Az életbölcselet és a filozófiai praxis műfajának meghonosodását és fejlődését számos tényező akadályozza. Ezek közül csak három olyan tipikus „félelmet” említenék meg, amelyek informális beszélgetések során gyakran szóba kerülnek. Mindenekelőtt a „populáris filozófiától” való félelem említendő. Eszerint a filozófia tudományos méltósága sérülne, ha azt a tevékenységrendszert is filozófiának neveznénk, amely nem akadémiai szempontok alapján tájékozódik. Ha a filozófiát a művészethez hasonlítjuk, ez a félelem így fogalmazható meg: ne rajzoljunk, ne írjunk, mert még végül bebeszéljük magunknak, hogy igazi művészek vagyunk. Nos, vagy komolyan – értsd tudományosan – viszonyulunk a filozófiához vagy sehogy... A második megemlíthető félelem fordított irányba hat. A különböző szakmák és gyakorlati területek képviselőinek megfogalmazott félelme, hogy a filozófiai nézőpont érvényesítése révén előnybe részesül az „életidegen”, a körülményeskedően értetlenkedő és a cselekvést bénító szemlélet. Nincs idő filozofálni, hangzik gyakran az érv, hanem problémát kell megoldani! Ezt a felületes véleményt sajnos alátámasztja az elterjedőben lévő értelmiségellenesség és az a tény, hogy a filozófia szót gyakran pejoratív értelemben használják a médiában, még az egyébként a saját területükön komoly szakemberek is. A harmadik megfogalmazott vélemény szerint Kelt-Európában nemrég még tapasztalhattuk a marxista filozófia dominanciáját és diszkriminatív-normatív módon megnyilvánuló gyakorlati arcát. Ezért talán mindenkinek jobb lenne, hangzik a félelemmel átitatott érv, ha a filozófia lemondana az élet és a társadalom alakításának az ambícióiról.

Az igényes elemzés természetesen hamarosan kimutatná a félelemvezérelt vélemények tarthatatlanságát, de ettől még ezek a hétköznapi életünket befolyásolják és bénítják a filozófia gyakorlati aspektusainak érvényesítését. Felfogásom szerint ezek a véleményként megfogalmazott félelmek nincsenek tekintettel a filozófia gyakorlati aspektusainak különbözőségére.

⁴ Erről korábban írtam (Sárkány 2014, 44–61).

A filozófia gyakorlata

A filozófiát életmódként értelmező életbölcseleti és életművészeti filozófiák és az alkalmazott filozófiának tekinthető *filozófiai praxis* helyét, szerepét és jelentőségét akkor tudjuk meghatározni, ha tekintettel vagyunk a filozófia művelésének legáltalánosabb gyakorlataira. Ezek közül hármat különítünk el.

(1) *Tudományos praxis*. A filozófia nem más, mint *egy* a tudományos gyakorlatok közül. A „filozófiatudomány” a történeti, szisztematikus és módszertani vizsgálódás gyakorlatát követi és tudatosan viszonyul a hagyomány által gondozott fogalmi apparátushoz. Ebben a gyakorlatban fontos szerepet játszanak a tudományos közösségek által lefektetett szabályok és értelmezési keretek. A filozófiának kutatható területei és irányzatai különíthetők el. A kutatások szerzők, irányzatok és módszerek alapján osztályozhatók. A filozófia művelése itt az analitikus vagy éppen a fenomenológiai indítatású filozófia kutatását jelenti, így például „Wittgenstein kutatóról” vagy „Heidegger kutatóról” beszélhetünk. Ebben a kontextusban is megjelenhet az életmódként felfogott filozófia kutatása, amennyiben a különböző felfogások, módszertani és történeti-filológiai szempontból kerülnek feldolgozásra. Az életbölcseleti filozófia így konkrétan Pierre Hadot, Foucault, Rorty vagy Schustermann koncepciójának kritikai elemzésévé válik. Ehhez hasonlóan a filozófiai praxis az alkalmazott etika egyik részterületeként értelmeződik. A filozófia tudományos gyakorlata komoly intézményi háttérrel, képzési formákkal és a társadalom által elismert oktatói és kutatói státuszokkal rendelkezik.

Innen nézve a tudományos gyakorlatnak éppen az lenne az egyik feladata, hogy az életmódként felfogott filozófia tudományos lehetőségeit és „társadalmi hasznosságát” megvizsgálja.

(2) *Szakmai praxis*. A tudományos gyakorlattal összhangban gyakran beszélünk „filozófiai szakmáról”. Izgalmas és részletes elemzést igénylő kérdés, hogy – a modern szociológiai szakmaelméletek tükrében – mennyiben tekinthető önmagában a filozófia szakmának. Kétségtelen, hogy a hivatalos képesítések értelmében a filozófia esetében kutatói, tanári és oktatói szakmákról beszélhetünk. Ezen kívül a filozófia megjelenik más szakmák elméleti kontextusában, amikor például egy filozófiai elmélet befolyást gyakorol a szociológiai, pszichológiai vagy a pedagógiai elméletalkotásra. Az etika pedig, gyakorlati filozófiaként, fontos szerepet játszhat egy konkrét szakma etikai kódexének vagy a gyakorlati-etikai dilemmáinak a megfogalmazásában. Ehhez hasonlóan a pedagógiai személyiségfejlesztés gyakorlata meghatározhatja az etika tanításának konkrét lehetőségeit és mindez kihat az etikatanárok szakmai képzésre.

A szakmai praxisként felfogott filozófia tehát sokkal nagyobb felületen érintkezik az interdiszciplináris módon tájékozódó modern szakmákkal. Szerintem egyértelmű, hogy az életformát és a filozófiai praxist is diskurzusba állító tudományfilozófiai, társadalom-

filozófiai, nevelésfilozófiai vagy alkalmazott etikai szemlélet sokkal jobban tud reagálni a különböző szakmák által felvetett kihívásokra.

(3) *Életvilágbeli praxis*. A filozófia hétköznapi megítélésében is elég határozottan jelen van az az alapvető igazság, hogy a filozófia nem azonosítható kizárólag a tudomány művelésével. Mint ahogyan a vallás nem azonos a teológiával, a művészet nem azonos a művészettudománnyal, a filozófia sem azonosítható a tudományelmélettel vagy a tudományos filozófia koncepciójával. A filozófia számára nem kizárólag a tudományos összefüggések, hanem a hétköznapi, a vallási és a művészeti jelenségek egyaránt fontosak. Az életvilág magától értetődősége vagy éppen annak kérdésessége lendíti mozgásba a filozófiai gondolkodást. Ebből a nézőpontból releváns kérdés az is, hogy ki a (jó) filozófus, illetve az, hogy mi az összefüggés a filozófiai értelemben vett gondolkodás és a hétköznapi és/vagy „ünnepnap” életünk között. Az életvilágbeli praxis magától értetődő előfeltevése, sőt elvárása, hogy a filozófiai kérdezés, elemzés és kritika kihasson az ember ön- és világértelmezésére. Ez a belátás képezi az életbölcselet és a filozófiai praxis gyújtópontját. A életvilág értelem-összefüggésére apellál a filozófiai praxis egyéni formája (filozófiai tanácsadás), a csoportban zajló személyiségképzés (csoportos szökratészi párbeszéd) és a közösségi filozófia elterjedt formái (pl. filozófiai kávéház). Ezek az informális módon szerveződő, de később akár intézményesülő formák biztosítják egyfelől a filozófia élményszintű megélését, másfelől viszont alkotói és beállítódási értékmegvalósítást tesznek lehetővé. Az életbölcselet középpontjában nem a hagyomány valamely jeles szerzője által képviselt filozófia megértése vagy cáfolása áll, hanem a személyiség fejlesztése, a gondolkodás közösségi gyakorlata és a témára való ráhagyatkozás mozzanata. Tehát nem a tudományos tudás fejlesztéséről és az akadémiai élethez szükséges kompetenciák elnyeréséről van szó, hanem az életmódként felfogott és „kérdésközösségeként” (Eugen Fink) megélt filozófiai praxisról.

Az életbölcseleti megközelítések kritikája⁵

Az életbölcseleti irányzatokkal szemben számos kritikát fogalmaz meg a szakirodalom. Az önformálás időszerű fogalmának vázolása és egy, a gyakorlati filozófia számára is releváns módszertan kidolgozása érdekében ezeket a kritikákat érdemes komolyan venni. A szakirodalomra támaszkodva három fontos kritikát emelek ki, amelyeket elsősorban az esztétikai szemléletű, úgynevezett életművészeti felfogásokkal szemben fogalmaznak meg.⁶

⁵ Ezt a részt egy korábbi tanulmányomból vettem át (Sárkány 2014a, 124–26). A szöveget enyhén módosítottam.

⁶ Az életművészet-felfogás sokoldalú kritikájához lásd Kersting – Langbehn 2007. A kötet szerzői nem Pierre Hadot (2010), hanem elsősorban Foucault (2001) és Wilhem Schmid (1998) életművészeti filozófiáját kritizálják.

a.) Az életművészeti filozófiák naiv autonómiafogalommal operálnak. Egy technikai értelemben vett individuum koncepciójából indulnak ki, aki képes a saját életvezetését befolyásolni, uralni, alakítani. Ehhez képest a tapasztalat és a filozófiai hagyomány arra figyelmeztet, hogy az ember korlátozott autonómiával bír saját életének alakítása során. Nem képes minden további nélkül kezébe venni életét.

b.) Az életművészeti filozófiák az élet és a cselekvés kapcsolatát félreértik, hiszen az élet nem alakítható technikai értelemben. Az életművészeti filozófiák az életet nem gyakorlatként, hanem előállításként értik: uralható poézis. Ezzel szemben az élet nem egy olyan mű, ami előállítható.

c.) Az életművészeti filozófiák az életet cselekvésként értelmezik. Az élet nem olyasmi, amit lehet tudni vagy nem tudni (*Können*). Dieter Thomä megfogalmazásában az életet nem lehet nem tudni. Ezért az életművészet nyelvjátékának nincs értelme.⁷

A megfogalmazott kritikák szerintem csak részben jogosak. Ennek az állításnak az alátámasztása érdekében két olyan fogalmat emelek ki, amelyek jól jelzik az önformálást célzó életbölcseleti filozófia sajátosságát.

Belső szabadság. Az első kritika naiv autonómia- és szubjektumfelfogásra utalt. Véleményem szerint azonban a korlátlan szabadság posztulátuma elég távol áll az életbölcseleti filozófiák képviselőitől. Mindenekelőtt éppen Foucault-val szemben igazságtalan a kritika, hiszen az önkultúra késői koncepciója aligha értelmezhető korábbi filozófiájának szubjektumfogalma nélkül. Foucault etikai fordulata éppen a mindenkor alávetttséggel szembeni állásfoglalásként értelmezendő. A posztmodern felfogást valló Rorty és az őt követő Schusterman is arra mutat rá, hogy éppen egy bizonyos értelemben vett kényszerhelyzet indítja be az esztétikai életvitel igényét.⁸ Ebben fontos szerepet kap a szabadságot korlátozó gyakorlatok kritikája és az ezekhez a korlátokhoz kreatívan viszonyuló attitűd kialakításának lehetősége. Az életbölcseleti filozófiák tehát újból felvetik a külső és a belső szabadság összefüggésére és a belső szabadság gyakorlási lehetőségeire vonatkozó kérdéseket. Bollnow szerint a belső szabadság nem más, mint az embernek a szituáció adottságához történő megfelelése.⁹ A külső és belső helyzethez való viszonyulás sajátos módja. A belső szabadság elnyerése során az ember a meglévő viszonyokat nem szenvedését okozó kényszernek éli meg, hanem – saját beállítódásának kialakítása révén – úgy érzi magát benne, „mint hal a vízben”, belső szabadságánál fogva így vagy úgy viszonyul az adott helyzethez.¹⁰

⁷ Thomä 2007, 242.

⁸ „Mert ha nincs valódi énünk, amit fel kell fedeznünk, és amelynek meg kell felelnünk, akkor a morális reflexió és a szofisztikáltság legigéretesebb modelljei az önteremtés és az önkiteljesítés lesznek, az önismeret és az öntisztítás helyett.” (Schusterman 2003, 432.)

⁹ Bollnow 1978, 77.

¹⁰ Bollnow 1978, 76–77.

A *gyakorlás mint az önformálás egyik módja*. A másik két kritika arra vonatkozott, hogy az életművészet filozófiáját képviselő szerzők az életet cselekvésnek, illetve technikai értelemben létrehozható terméknek fogják fel. Ezzel kapcsolatban meg kell állapítani, hogy a kritika a klasszikus *techné*, *praxis* és *poézis* elkülönítésnek elfogadásán alapul. Tény, hogy az életbölcseleti filozófiák előszeretettel használják, az *életterv*, az *életvezetés* vagy az *életmód* fogalmait. Ez azonban szerintem félrevezető, mert a filozófia mint életmód koncepciója – amely Hadot-ál a „lelkigyakorlat”, Foucault-nál az „önmagunkkal törődés” – nem az előállítás értelmében vett cselekvést jelentik, hanem a tudatosan kialakított életgyakorlatot. Ezért véleményem szerint akkor értelmezzük helyesen az életbölcseleti törekvéseket, ha a *belső szabadság* fogalma mellé a *gyakorlás* fogalmát állítjuk. Az önformáláshoz szükséges belső szabadsághoz ugyanis a gyakorlás útja vezet. Ez a megközelítés, figyelmeztet Bollnow, eltér az egzisztenciafilozófiában gyakran használt határszituáció vagy krízis fogalmától.¹¹ A határszituációk (szenvedés, bűn, halál) sorsszerűek. Ehhez képest a gyakorlás tudatos törekvés valaminek tökéletesebb megjelenítésére vagy kifejezésre. Az életbölcseleti filozófiában a valóság mindig valamilyen gyakorlatnak a lenyomatát hordozza magán. Éppen azért gyakoroljuk a belső szabadság útját, mert tisztában vagyunk bizonyos helyzetek sorsszerűségével és a boldogságélmények átmeneti jellegével.

Bibliográfia

- Bollnow, Otto Friedrich. 1978. *Vom Geist des Übens*. Herder: Freiburg im Breisgau.
- Foucault, Michel. 2001. *A szexualitás története III. Törődés önmagunkkal*. Ford. Sujtó László. Budapest: Atlantisz.
- Hadot, Pierre. 2010. *A lélek iskolája. Lelkigyakorlatok és ókori filozófia*. Ford. Cseke Ákos. Kairosz: Budapest.
- Kersting, Wolfgang – Claus Langbehn, szerk. 2007. *Kritik der Lebenskunst*. Suhrkamp: Frankfurt am Main.
- Kovács József. 2008. *A filozófiai tanácsadás*. In *Magyar lelkiállapot 2008: Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*, szerk. Kopp Mária, 88-104. Semmelweis: Budapest.
- Sárkány Péter. 2004. „Filozófiai praxis dióhéjban.” *Pro Philosophia* Füzetek 40: 53–62. [http://www.c3.hu/~prophil/profi044/sarkany.html] (2018. január 11.)
- Sárkány Péter. 2008. *Filozófiai lélegzõgondozás. Fenomenológia – egzisztenciaanalitikus logoterápia – filozófiai praxis*. Jel Könyvkiadó: Budapest.

¹¹ Bollnow 1978, 81–82.

- Sárkány Péter. 2014. *A filozófia mint praxis. Tanulmányok a filozófia, a pszichoterápia és a szociálpedagógia határterületeiről.* L'Harmattan – Sapia: Budapest.
- Sárkány Péter. 2014a. „Adalékok az önformálás időszerű fogalmához.” In *Acta Academiae Agriensis XLI. Sectio Philosophica*, szerk. Lobocky János, 115–28. Eszterházy Károly Főiskola: Eger.
- Schmid, Wilhem. 1998. *Philosophie der Lebenskunst. Eine Grundlegung.* Shurkamp: Frankfurt am Main.
- Schusterman, Richard. 2003. *Pragmatista esztétika. A szépség megélése és a művészet újragondolása.* Ford. Kollár József. Kalligram: Pozsony.
- Thomä, Dieter. 2007. „Lebenskunst zwischen Könnerschaft und Aesthetik.” In *Kritik der Lebenskunst*, szerk. Wolfgang Kersting – Claus Langbehn, 237–260. Suhrkamp: Frankfurt am Main.
- Tringer László. 2009. „A pszichoterápia és a filozófia kapcsolata, különös tekintettel a kognitív irányzatokra. A filozófiai tanácsadás.” *Pszichoterápia* 18/6: 420–25.